

Ivana Latković

Filozofska fakulteta, Zagreb

UDK 378.096(497.5Zagreb):811.163.6'243

Kako premostiti vrzel med znanostjo in trgov ali o dodani vrednosti študija (zagrebške) slovenistike

Glede na sodobne tendence iz širšega družbenega konteksta (od diktata dobičkonosnosti do bolonjske reforme) so v prispevku prikazani nekateri vidiki današnje situacije v slavistiki s posebnim poudarkom na študiju slovenistike. Poleg tega si prispevek prizadeva analizirati koncepte in modele univerzitetne slavistike kot tudi možne načine njenega nadaljnega delovanja.

slavistika, slovenistika, družbeno-politične spremembe, modeli študiranja, interkulturni študiji

With regard to the current tendencies in the wider social context (from the dictates of profitability to the Bologna reforms), the paper presents some aspects of the current situation in Slavic Studies with a special emphasis on Slovene Studies. In addition, the paper attempts to examine the concepts and models of university Slavic Studies, as well as possible future activity.

Slavic Studies, Slovene Studies, socio-political changes, study models, intercultural studies

1

Težavnost današnjega položaja znanosti, posebej njene humanistične veje, je že precej znana, o njej se piše in na široko razglablja, iščejo se vzroki in seštevajo posledice. Če bi bile te pozitivne, prav gotovo ne bi bilo toliko (upravičenega) vika in krika – še posebej ne v akademskem krogu, ki neredko na različne načine zahteva razumevanje značaja svojega poslanstva in misije. Skoraj vsakodnevno se soočamo z raznimi obračuni univerzitetnega okolja in druge, njemu nasproti postavljene strani, ki prav protejsko vedno znova spreminja svojo obliko in formo, a ima, začuda, vedno iste cilje. Njihov skupni imenovalac bi lahko našli v vedno novih poskusih (re)definiranja velikih in za vsako družbo pomembnih vprašanj, kot so tista o naravi znanja samega ali o temeljni ideji, smislu in cilju izobraževanja, pa tudi v današnjem času neizbežnih vprašanj, povezanih z odnosom med univerzo ter raznovrstnimi političnimi in gospodarskimi imperativi, ki nam jih vztrajno vsiljuje sodobna družba.

Iz popolnoma specifične, pa vendar v ničemer posebne perspektive humanistike na študijih širom Hrvaške bi lahko izpostavili vsaj dve, tri takšne situacije, ki bi na dober način pokazale glavne simptome in/ali vzroke za krizo humanističnih strok. Ena izmed njih je vsekakor *Izjava o položaju humanističnih znanosti*,¹ ki jo je 29. novembra 2012 Filozofska fakulteta naslovila na predsednika Republike Hrvaške, na predsednika hrvaške vlade in predsednika hrvaškega sabora. V njej so v skrajšani obliki navedeni vzroki in razlogi za dramatično stanje, v katerem so se danes znašle humanistične znanosti. Tudi popolnoma površen vpogled kaže, da je posredi sistemsko degradiranje humanistične stroke, njene tradicionalne vloge, ki bi jo lahko tukaj natančneje, čeprav malenkost

1 Dostopno na: www.universitas.hr/wp-content/uploads/2012/11/Izjava-o-polozaju-humanistickih-znanosti.pdf.

idealistično, opisali preko sposobnosti, ki bi jih v humani demokraciji morali posedovati državljani (in so tesno povezane prav s področjem delovanja humanistike) in jih navaja M. Nussbaum (2012: 23) v svoji knjigi *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*: sposobnost kritičnega mišljenja, sposobnost preseči lokalno privrženost in k svetovnim problemom pristopiti kot »državljan sveta« ter sposobnost sočutno pomisliti na nesreče drugih ljudi. Omenjena Izjava navaja številne težave: način, na katerega ministrstvo preko univerze zbira in evalvira podatke o znanstveni, pedagoški in strokovni dejavnosti, očitna diskriminiranost humanističnih znanosti pri merilih za bodoče programske pogodbe (npr. število patentov, inovacij in pogodb z zasebnim sektorjem!), zatem zatiranje znanstvenega založništva, ki se kaže v bistvenem zmanjšanju sredstev, ter očitni kadrovski inženiring v Področnem svetu za humanistične znanosti. Če sodimo po teh težavah, je očitno, da tisti, ki so sprožili krizo humanistike, niso imeli niti najosnovnejše izobrazbe na tem področju. Ta skrajna nepoučenost ne izvira toliko iz klasičnega neznanja kot iz nekih obćih načel današnjega tržnega kapitalizma oziroma iz dejstva, da se v današnjem času dobičkonosnost posameznih strok vsiljuje kot temeljno načelo njihovega vrednotenja in glavno merilo ohranitve ali z Leissmannovimi besedami (2008: 41):

Prej bi bilo mogoče govoriti o času, v katerem se končno dogaja, da je znanje podložno parametrom kapitalistične ekonomije, ki bo kljub znanju prijateljsko delovala samo tam, kjer je znanje lahko neposredno uporabno ali kjer vsaj ni moteče glede na nevtralnost stroškov. Tudi samo znanje se v takšnih pogojih »meče iz stroja«. Znanje družbe kljub tako pogosti rabi pojma izobraževanja skoraj nima več zveze s tistim, kar so v preteklosti imenovali izobraževanje.²

V hrvaškem kontekstu, pa tudi širše, so se proti takim načelom merljivosti in vrednotenja znanja in izobraževanja ter tudi proti tistemu, s čimer so ta načela neposredno povezana, uspešno artikulirano uprli prav študenti zagrebške Filozofske fakultete spomladi leta 2009. S študentskim protestom so namreč 35 dni preko blokade celotnega pedagoškega procesa zahtevali realizacijo pravice do brezplačnega izobraževanja na vseh izobraževalnih ravneh (seveda je jasno, da je bilo »brezplačno izobraževanje« samo protestna parola, saj gre pravzaprav za javno izobraževanje, financirano s strani države, in v tem smislu to ni ravno povsem brezplačno). S tem je združenje študentov pod okriljem Neodvisne študentske iniciative za pravico do brezplačnega izobraževanja postalo del širše družbene mreže študentov oziroma sodelavec neodvisne platforme Mednarodno študentsko gibanje. Cilj tega gibanja je spodbuditi javno razpravo o funkciji, ki jo ima javni izobraževalni sistem za družbo v celoti ter poudarja nujnost svobodnega javnega izobraževanja v katerikoli demokratični družbi in si v skladu s tem prizadeva promovirati zavest o globalni perspektivi komercializacije izobraževanja (prim. Čulig idr. 2013). Prav to je eden izmed najpomembnejših rezultatov oziroma doseženih ciljev študentskega protesta v kontekstu družbe, v katerem se je protest zgodil.

Iz glavnega slogana tega protesta – Znanje ni blago – je možno razbrati skoraj vse splošne značilnosti časa, v katerem živimo, ki imajo neposreden vpliv na stroko, s katero se ukvarjamo. Temu je treba dodati še eno nesrečno okoliščino, ki je veliko prispevala k vse težjem položaju

2 Po hrvaškem prevodu Liessmann, Konrad Paul, 2008.

v humanističnih disciplinah; gre seveda za uvajanje bolonjskega procesa na hrvaške univerze. Da ne bomo preveč tavalni po brezpotjih neuspehov, ki jih je povzročila *bolonja*, navajam sistematičen pregled, ki ga je pripravil Ozren Žunec, redni profesor na Oddelku za sociologijo zagrebške Filozofske fakultete: 1) osredotočenost univerzitetne dejavnosti na pouk brez povezovanja z znanstvenim delom, 2) prestrukturiranje sistema študija z delitvijo na dodiplomski in podiplomski študij, s čimer je bil uveden anglosaški model, ki ni utemeljen v drugih delih izobraževalnega sistema, 3) krajšanje vseh pedagoških celot na en semester, postopna odstranitev »humanističnih« vsebin splošnega izobraževanja ter doseganje »hitre« tečajniške strukture, ki onemogoča kritično razmišljanje, temveč služi doseganju določenih »kompetenc«, ki naj bi bile ultimativno iskane na trgu dela, 4) orientacija univerze na pretočnost in merljivost pedagoške proizvodnje ob invaziji menedžerskih metod upravljanja, 5) neprestano vztrajanje na konkurenčnosti in izpostavljenosti trgu kot edinemu mestu vrednotenja institucij in posameznikov, s tem povezana komercializacija visokega šolstva in komodifikacija znanja ter prilagojenost univerzitetne dejavnosti trgu izobraževanja in dela, kar je v kombinaciji z divjim kapitalizmom v tem prostoru privedlo tudi do niza primerov korupcije in »univerzitetnega inženiringa« za hitro bogatenje, to pa je načelo družbeni ugled poklica (Žunec 2011: 68–69).

2

Če predvidevamo, da v vseh do zdaj navedenih značilnostih, okoliščinah, v katerih se je znašla sodobna humanistika, ležijo glavni simptomi časa, v katerem živimo, pa tudi temeljni dejavniki delovanja sodobne stroke, nam preostane le, da se podrobneje spoznamo z vprašanjem, kako se je v tej celotni situaciji znašla slavistika, ki je v svoji tradiciji preživela burne spremembe in številne reforme, potem pa seveda še z vprašanjem, kakšen je položaj slovenistike na tujih univerzah.

Poleg vseh oteževalnih okoliščin, ki jih je bolonjski proces prinesel (ne samo) humanistiki, pa tudi poleg neizbežne vseprisotne tržne logike, s katero se je *bolonja* v začuda številnih aspektih pobratila, se slavistični študiji danes ubadajo še z enim kompleksom vprašanj in problemov, znotraj katerega morajo zahtevati skoraj elementarno pravico do svoje lastne stroke. Gre za specifičnost položaja, v katerem se je znašla slavistika po padcu berlinskega zidu oziroma po koncu hladne vojne, a glede na to, da je posredi skoraj izključno pogled od zunaj oziroma tolmačenje in videnje slavistike iz neslovanske perspektive (razen kadar gre za slovansko pritrjevanje imperialnemu pogledu), je upravičeno pogledati to problematiko prav s tega zornega kota. V tem smislu je zanimiv članek ameriške slavistke C. Emerson *Slavic studies in a Post-communist, Post 9/11 World*, v katerem razlaga današnji položaj v stroki in skorajda ironično ugotovi, da je bila hladna vojna, izključno v profesionalnem smislu, dobra za stroko, saj (če nič drugega) je sovražnike veliko lažje opisati kot prijatelje. Z drugimi besedami ali kot trdi Emersonova, pri tem pa ni osamljena, se je naša stroka hranila s krizami, in to z vsemi prednostmi sponzoriranih strahov in fobij (Emerson 2002: 449–451). V času padca železne zavese je ta mistični Drugi prenehal biti eksotičen in zanimiv ter, še več, kot da je ukvarjanje z njim izgubilo svoj namen. Iz nam bližje, a prav tako tuje perspektive temu v svojih zapisih sledi tudi profesor zgodovine jugovzhodne Evrope z Univerze v Gradcu, Karl Kaser, ki se v kontekstu balkanskih študij cinično sprašuje, kako je mogoče spodbiti interes za »normalizirani« Balkan ob konkurenčnih in zanimivih regijah, kot so na primer

Kanada, Irska ali Avstralija, in to predvsem zaradi njegove postopne evropske integracije in dejstva, da pri tem izgublja status problematičnosti, s tem pa na žalost izginja tudi atraktivnost ukvarjanja z njim. Tako kot Emersonova tudi Kaser vzroke za to vidi predvsem v sodobnem političnem položaju, Kaser pa na veliko poudarja tudi kriterij tržnosti posameznih strok, po katerem slavistična neredko kotira slabo. V povezavi s tem lahko sodelovanje z ekonomskimi interesi, industrijo in raznovrstnimi globalnimi igralci prepoznamo tudi v nizu finančnih spodbud (od štipendij do znanstvenih projektov), ki bistveno vplivajo na položaj stroke, njen ugled in interes. Za naš kontekst (slovenski in hrvaški) je zanimivo, da Kaser prav v tem prepoznava vlogo avstrijskih univerz kot svojevrstnih vratarjev ob vstopu v ta del Evrope.

Če so to vendarle samo zunanji pogledi na slavistično stroko, je pomembno, da položaj spoznamo tudi od znotraj oziroma pogledamo, kateri so najpogostejši načini organizacije študija slovanskih jezikov, književnosti in kultur tako v neslovanskih kot v slovanskih državah, saj bodo na ta način postale opazne tudi glavne prednosti in slabosti stroke v celoti. Zanimive so navedbe Zvonka Kovača; njegova dela o statusu in perspektivah slavističnih študijev ter tudi stroke na splošno predstavljajo redke, a nadvse dragocen prispevek k premišljevanju o žgočih vprašanjih za vse, ki nas ta vprašanja eksistencialno zadevajo. Po njegovih navedbah se namreč danes prepletata dve znanstveno-pedagoški praksi: *intenzivna*, integralnoslavistična praksa, prisotna na zahodnih univerzah, ki v eno disciplino – slovansko filologijo – vključuje področje vseh slovanskih jezikov in književnosti, ter *ekstenzivna* praksa, prisotna predvsem v matičnih državah (kjer je posamezna slovanska filologija domača), ki svoj interes koncentrira strogo po nacionalnem kriteriju; zato ne moremo več govoriti o slovanski filologiji kot edinstveni disciplini, temveč o slovanskih filologijah, znotraj katerih se specializirajo strokovnjaki za posamezne jezike in književnosti. Tema dvema tipoma se lahko pridruži še tretji tip, ki se vse bolj pojavlja tako v slovanskih kot tudi neslovanskih državah v položajih, ko so posamezne slovanske književnosti, ne glede na to, koliko so si blizu in koliko so medsebojno povezane, za strokovnjaka tako druge kot tuje. V takšnih primerih metodologija nacionalne književnosti preneha veljati, obenem pa niti model tuje integralne slavistike ni povsem funkcionalen (Kovač 2011: 417, 419).

3

Da bi upravičili drugi del naslova tega prispevka in tudi zato, ker je to osebno prepričanje avtorice teh vrstic, se bomo dotaknili drugega in tretjega tipa znanstveno-pedagoške prakse iz Kovačeve tipologije, natančneje študija slovenistike/slavistike na zagrebški Filozofski fakulteti.

Študij slovenskega jezika in književnosti ima na zagrebški Filozofski fakulteti bogato in dolgo tradicijo.³ Od vedno je bil del širšega večjezikovnega in večknjiževnega slavističnega študija, v času nekdanje jugoslavistike se je slovenska književnost predavala skoraj kot domača književnost, jezik pa kot enoletni lektorat. Po ločitvi kroatistike kot študija se je slovenistika najprej razvijala znotraj Oddelka za slovanske jezike in književnosti, potem in vse do danes pa na Katedri za slovenski jezik in književnost v sklopu Oddelka za južnoslovanske jezike in književnosti. Študij slovenskega jezika

³ Prvo predavanje o slovenski književnosti, natančneje o Prešernovi poeziji, je leta 1880 pripravil Fran Celestin; leta 1911 se je pojavila pobuda za študij slovenskega jezika in književnosti, leta 1914 pa je bil na mesto docenta izbran Fran Ilesič (prim. Kovač 2007).

in književnosti poteka skupaj s še enim južnoslovanskim jezikom in književnostjo (bolgarščino, makedonščino, srbsščino) ter v okviru dvopredmetnega študija – študij južnoslovanskih jezikov in književnosti se kombinira še z enim študijskim programom na Filozofski fakulteti. Na žalost se vse redkeje študij južne slavistike pojavlja v, lahko bi rekli, najbolj naravni kombinaciji, to je s študijem hrvaškega jezika in književnosti. Ne moremo zanikati, da je eden izmed razlogov skrb za narodov blagor, saj neredko v takšnih povezavah in povezovanjih najdevalo primitivno politične manifestacije »jugonostalgčnosti«, na ta način pa se lahko zanemari njuna naravna povezanost in bližina. Mogoče to niti ni hrvaška posebnost, saj se tudi druge nacionalne slovanske filologije goreče borijo za svoj obstoj, a povsem gotovo je to dejavnik, ki v veliki meri ruši slovansko vzajemnost, posledično pa tudi ugled same stroke. V kontekstu uvodnih razmišljanj: ali s tem sami sebi ne režemo veje, na kateri sedimo?

Če so sosednje kulture neupravičeno izginile iz fokusa interesa pretirano skrbne domicilne filologije in hkrati, s hrvaške perspektive, slovensko ali srbsko književnost naredile za *tujo* književnost, potem nam ne preostane nič drugega, kot da s pogledom na tradicijo na novo osmislimo njihov status in položaj. To potrjujejo tudi podobne ugotovitve v matični skupnosti: »Slovenistika je kot veda vsaj malo v tiski. Po eni strani jo mučijo skrhana rodbinska razmerja v slavistiki, po drugi strani pa tudi znotrajdružinski bratsko-sestrski odnosi niso ravno rožnati« (Stabej 2005: 65). Na srečo je rešitev na vidiku, in to prav tam, kjer je prišlo do »kratkega stika« med navedenimi filologijami – v njihovi sorodnosti in bližini. Prav v tem leži neomejen interkulturni potencial preučevanja južnoslovanskih jezikov in književnosti. Na Hrvaškem lahko neredko prisotno prepričanje, da se slovenski jezik zna in razume ter da za prebiranje slovenske književnosti ni potreben študij, zelo dobro izkoristimo kot prednost v primerjalnem pristopu k južnoslovanskim jezikom in književnostim oziroma preko novega osmišljanja slovenistike/slavistike v smeri interkulturnega študija (prim. Kovač 2011: 403–414). S pomočjo takšnega koncepta in metodološke organizacije bi sosednje kulture lahko pridobile svojevrstno dodano vrednost, da ne rečem »profitne marže«, še posebej ker študij slovenistike v Zagrebu nikoli ne more biti identičen s tistim v Ljubljani ali Mariboru; lahko bi rekli, da tudi ne sme biti, saj bi mu v tem primeru odvzeli pomembno dimenzijo interkulturnega vpogleda in neizbežnega vključevanja spoznanj iz druge, sosednje kulture, s tem pa tudi možnost dialogiziranja v razumevanju in razumevanja v dialogiziranju. Prav iz teh razlogov bi morala reafirmacija primerjalnih prebiranj bližnjih kultur v novi metodološki preobleki, njihovo pozicioniranje v širše evropske in svetovne okvire na vseh ravneh ter tudi potenciranje zavesti o njihovih posebnostih enkrat za vselej zaloputniti vrata pred vztrajnimi idejami devetnajstega stoletja in pred različnimi nacionalnofilološkimi balzamanji, saj so ta prepogosto prepoznana kot goli anahronizem, s tem pa tudi kot nepotreben višek.

4

Ni dvoma, da se je slavistika v zadnjem desetletju znašla v nezavidljivem položaju ali, brez evfemizma, v krizi. Razlogi za to so v mnogočem zapleteni in izhajajo iz različnih interesov in moči ter na koncu, na žalost, njihovo nereševanje neredko rezultira v zapiranju številnih slavističnih središč v Evropi in širše. Četudi gre za neusmiljeno tržno logiko in/ali za neposrečene *bolonjske rešitve*, ki so vidno načele meritum strokovnega ukvarjanja s slavistiko, pa vseeno ne moremo zanikati, da je zaskrbljenost nad lastno stroko danes v veliki meri upravičena. Zaključila bom kljub

vsemu optimistično; v duhu že ustaljene prakse študiranja na zagrebški slovenistiki in v kontekstu (ponovnega) osmišljanja sodobnega koncepta študija slavistike, ki kot primer v malem lahko pripomore tudi k razumevanju tako zelenih integracijskih teženj sodobne Evrope, se kot plodna kaže afirmacija podobnosti in razlik, dotikanja in vplivov sosednjih in sorodnih kultur, v skladu s tem pa tudi aktualiziranje (regionalne) komparativistike, in to v sodobni preobledi interkulture hermenevtike, razumevanja in dialoga. Tolmačenja interkulturnih razmer južnoslovanskega prostora so skorajda nujnost in minimum pri ohranitvi stroke v širših okvirih, tako kot dejstvo, da je treba vložiti več moči in pripravljenosti, da bi se stroka posodobila in odgovorila na potrebe današnjosti. Potencial za to prav gotovo ima.

Literatura

- ČULIG, Benjamin idr., 2013: *Znanje (ni)je roba*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
- EMERSON, Caryl, 2002: Slavic Studies in a Post-Communist, Post 9/11 World: For and against Our Remaining in the Hardcore Humanities. *The Slavic and East European Journal* 46/3. 449–463.
- KASER, Karl, 2009: *Balkan Studies today at the University of Graz (and elsewhere)*. www.kakanien.ac.at/beitr/balkans/KKaser1.pdf
- KOVAČ, Zvonko, 2007: Zagrebačka slovenistika. *Nova Croatica* 1/1. 141–158.
- KOVAČ, Zvonko, 2011: *Međuknjiževne rasprave: poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti* (poglavje Interkulturalni studiji). Beograd: Službeni glasnik.
- LISSMANN, Konrad Paul, 2008: *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- NUSSBAUM, Martha C., 2012: *Ne profitu: zašto demokracija treba humanistiku*. Zagreb: AGM.
- STABEJ, Marko, 2005: Omejena brezmejnost slovenistike. Miran Hladnik (ur.): *Vloga meje. Slovenski slavistični kongres, Lendava, 2005*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 65–66.
- ŽUNEC, Ozren, 2011: Sveučilište i cjelina događanja. Damir Barbarić (ur.): *Čemu obrazovanje: razmatranja o budućnosti sveučilišta*. Zagreb: Matica hrvatska. 67–84.